

Tisztelt Hallgatóság, Hölgyeim és Uraim!*

Kérem, hangulatkeltésül hallgassanak meg egy verset, szerintem ide illőt!

A könyvtár is vita volt és csata,
de más, mint a köznapé. Az buta
és hazug: az élők a hasznukat
nevezték Igazságnak, sunyi, vad,
csapdanyitó és bilincscsörgető
érveik mögött zsarnok cél s erő
leselkedett. A Könyv párbajai
másért és másképp folytak, valami
Pontosabb Igazságért. Az tele
volt érdekekkel, és a bandák hite
adta hatalmát. Ez érdektelen,
és túlmutatott a személyeken.
Az rombolta a tekintélyt, de csak
a másik portán, s csukta az agyat,
mikor nyitotta. Itt a Gondolat
maga vizsgálta magát, és szabad
maradt, s ellenfélként is jóbarát...
Óh, hol vagytok, becsületes csaták?!

Szabó Lőrinctől ciripelt a *Tücsökzene* 200. darabja, *A könyv párbajai*, bár csak az én rekedtes hangomon. Ezzel be is fejezhetném előadásomat a könyvtár – esetünkben a debreceni kollégium nagykönyvtára – hatásáról a kinyíló diákértelemre, a tehetségre. De itt van még a *Tücsökzene* előző, 199. darabja is. Amíg az imént idézett mű, a maga eszközeivel a hatás módszertanát villantja föl, addig a másik azt összegzi, mit jelent a könyvtár a tudni vágyó, a világra nyílni induló serdülő-kamasz értelem és lélek számára. Ám mielőtt az utóbbi vers is előkerülne, el kell viselniük még két Szabó Lőrinc között engem is – fordított szendvicsként, mint két finom falat közt a szárazkenyeret.

E kis prológ után következnek néhány villanásnyi, a munkám, utazásaim, kutatásaim során szerzett élményem a tehetség és a könyvtár viszonyáról –inkább történeti megközelítésben, az „old is beautiful”, „a régi is szép” embléma jegyében, négy tételben.

/Előadásom anyagát néhány korábbi írásomból „kalásztam” össze, jelesen az alábbiakból: *Muzeális állomány az iskolai könyvtárakban* (Társszerző Schramkó Péter). In: Sándor Csilla (szerk.): *RAABE Korszerű könyvtár*. 3. kiegészítő kötet. 2006. október. 50 p., 4 t.; *Könyvtári kalandozásaim Mexikóban II*. In: *Könyv és Nevelés* 2008/1.; *Tiszteletpéldány. Baráth Ferenc és Molnár Ferenc találkozása a Budapesti Református Főgimnáziumban*. (Mesterek és Tanítványok) Kunszentmiklós, 2008./

*

---

* Balogh Mihály előadása a Könyvtárostanárok XII. Nyári Akadémián hangzott el, 2009. július 2-án.

Mondandóm első tételének címe legyen az a kérdés, hogy *van-e új az iskolai könyvtár ablakán besütő Nap alatt?* Hadd indítsam ezt az elsőre talányosnak tűnő tételt néhány fölvezető kérdéssel! Kérem először, jelentkezzenek azok, akik tagjai a KTE-nek. Köszönöm. Most azok, akik már 1993-ban is tagok voltak. Köszönöm. Most azok, akik 1993-ban részt vettek a könyvtárostanárok kecskeméti szakmai rendezvényén, a Tanítóképző Főiskolán. Köszönöm. Valaki netán a rendezvény témájára is emlékszik? Nem? Akkor segítek. „Tehetség gondozás könyvtárban, könyvtárral” – ezen a címen tartottuk az Erzsébet napi, hóviharos konferenciánkat, amelynek egyik fontos eseménye volt a tavasszal meghirdetett pályázatunk eredményhirdetése. Történetesen ennek a pályázatnak is azonos volt a címe, s a konferencián több sikeres pályázónk is előadott.

Végül még egy kérdés: ismerős-e valakinek ez a könyv itt a kezemben? Pedig akkoriban, 1995-ben, ez igazi szakmai könyvsiker volt. A Könyvtárostanárok Szervezete legelső kiadványáról van szó, a címe: *Könyvtáros? Tanár? Könyvtárostanárr!* - 1000 példányban jelent meg, pénzért adtuk, mégis utána kellett nyomni, mert hamar elfogyott, és mert volt rá kereslet. A Szervezet akkoriban, három éven át, 1992-től 1994-ig évről évre írt ki nyitott pályázatot. Ebben a kötetben a három pályázatra beérkezett 110 pályamunka javát sikerült kiadnunk.

A 18 dolgozat többsége foglalkozott a tehetség gondozás iskolai könyvtári lehetőségeivel, az olvasásra neveléssel, meg a könyvtárostánári, könyvtár-pedagógiai tevékenységgel foglalkozó pályamunkák közül is. Három címet hadd emeljek ki külön. Az egyik egy budapesti csapat, Gajdóné Gödény Andrea – Tátrai Ildikó – Dercsényi Krisztina közös munkája, a *Tehetség gondozás az iskolai könyvtárban*. Egy másik, a nyíradonyi Szabó Bernát Sándorné dolgozata a *Tehetség gondozás a könyvtárban* címet viseli. A harmadik előtt közbevetőleg jegyzem meg: bizony ezekben pályamunkákban jószerint nem találkozhatunk a számítógép, még kevésbé az internet könyvtár-pedagógiai lehetőségeivel, hiszen csak akkoriban indult még az iskolai könyvtárakat számítógépesítő pályázat a Soros Alapítvány jóvoltából. Ezért is értékes pályamunka a Palágyiné Ruzs Molnár Katalin, Kis Péterné és Oroszné Igriczi Erzsébet jegyezte dolgozat, amely Kisújszállásról hozott új tartalmú szakmai üzenetet, *A tehetség gondozás formái iskolánkban a forrásközpont adta lehetőségek felhasználásával* címen. Ebben a munkában a számítógép már ott van, lényegében egyedül a 18 pályamű közül, de az internet még itt sem „játszik”.

Mindezt azért mondtam el, hogy jó hírért, a mostani témában úttörő szerepét fölmutassam kicsiny, de lelkes egyesületünknek. A jó hír után jöjjön a rossz, ahogy dukál: készülődés közben belenéztem az OPKM opacjába. Míg a *tehetség gondozás* tárgyszóra találtam 1128 forrást, a *tehetség gondozás és könyvtár/iskolai könyvtár* kombinációkra mindösszesen 5 találatot tudtam elővarázsolni – többszöri nekifutásra is. Vagyis túl sok minden nem történt a témában az eltelt másfél évtizedben, különösen, ha tudjuk, hogy az ötből kettő ebből az 1995-ös kiadványból való. Sok csodálkoznivalónk persze nem lehet. Meglestem az interneten néhány közoktatási intézmény honlapját. Egy-egy iskola pedagógiai programjában, a tehetség gondozásban általában nem kap szervezett feladatot a könyvtár. Jellemzően csak a kötelező tanulási időn túl igénybe vehető iskolai szolgáltatások között fordul elő, mint „egyéni öntevékeny könyvtárhasználat”. Vagyis a

pedagógusszakma megítélésében pusztán potenciális helyszín az iskolai könyvtár, az egyéni tanulás eszközrendszere, alig akad példa a szervezett és rendszeres, a könyvtárpedagógiai program jóvoltából megvalósuló tehetséggondozásra. Rábukkantam egy megye stratégiai szintű tehetséggondozó programjára is. Ez sem szól az iskolai könyvtárakról, noha természetesen az iskolákról igen. Nevesíti viszont, mint lehetséges partnereket a tehetséggondozásban, „a megye nagy könyvtárait.” Szomorú tapasztalataimat erősítik az elmúlt négy szakfelüyeleti vizsgálati évben, a közel négyszáz iskolában látottak is. Persze ne legyünk igazságtalanok: itt-ott azért találkozhatni már ellenpéldákkal, mind számosabban. Közülük, a példa kedvéért csupán, most csak hármat hadd nevesítsek: a kőszegi Árpádházi Szent Margit Gimnázium, vagy a fővárosi Medgyessy Ferenc Általános Iskola könyvtári tehetséggondozó programját, és harmadikként, – hogy egyúttal éljek az átkötés lehetőségével a továbbiakhoz - a mezőberényi gimnázium Arany János tehetséggondozó programjában, a nulladik évfolyamosok könyvtárhasználati projektjét.

*

Apropó Arany! Második tételünk címe: *Hogy tempóz Arany...* „Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja, Hogy tempóz Arany s Petőfi hogy istenül.” – írta Ady a Hunn, új legendában. A **költőről** írta, akit nem óhajtott szolgálai követni az öntörvényű költőzseni. Ám a halhatatlan triumvirátusból a középső, Arany – **tanár** is volt, nem csak költő. S mi, gyarló utódok a pályán, nem árt, ha tudjuk, hogy tempózott Arany. Hogy magunkat igazoljuk abban, amit csinálunk, ha csináljuk, s hogy némi megnyugvással konstatáljuk: nincs túl sok új a tanterembe néha besütő nap alatt sem.

Az akadémikus tanári karára büszke nagykőrösi gimnázium szellemiségét, pedagógiai felfogását, – több tanítvány visszaemlékezése szerint – Arany János „szakmai jelenléte” határozta meg az 1850-es években. Sebesztha Károly, aki 1858-tól volt az iskola tanulója, s aki később maga is vezető pedagógus lett, 1911-ben így emlékezett Arany óráira: „...Nem annyira tanított, mint versenyre sarkallt bennünket. Kiszólitott egy fiút a padok elé, aztán megkérdezte a többieket, ki bízik magában, hogy jobban tudja a leckét, mint a kiszólitott. A jelentkezőket aztán kiállította, hogy egymást kérdezzék ki. Erre azután olyan versengés támadt, hogy az egész osztály részt vett benne, s az érdeklődés oly nagy volt a latin iránt, mint máskor soha.” Porosz módszer? Frontális tanítás? Mindez a 19. század közepén, egy magyar iskolában! De az egész tanári kar metódusát említést érdemlőnek ítélte a volt tanítvány: „Tanáraink nem szorítottak az előírt leckeanyagra, hanem bármikor kiterjeszkedtek az azzal kapcsolatos egyéb ismeretekre is. Így nem volt ritka eset, hogy pl. a német vagy természetrajzi órán valamely társadalmi vagy történelmi kérdés tárgyalásába merültünk, viszont a földrajzi órán valamely fizikai kérdést hoztunk tisztába. Azt sohasem lehetett biztosra venni, hogy a legközelebbi órán mi-mindenre nem terjed ki a tanítás, de az feltétlenül biztos volt, hogy az óráról egy adag ismerettel gazdagabban jöttünk el, mint ahogy odamentünk.” Ez volt a nagykőrösi iskola komplex világlátásból táplálkozó tantárgyköziségben megnyilvánuló tehetséggondozási gyakorlata – teszem hozzá már én.

Sebesztha cikkében kitért e tanítási gyakorlatnak egy, számunkra különösen fontos elemére: „Volt... a tanároknak egy el nem hallgatható hatalmas segédeszközük a

fiatalság értelmi fejlesztésére, s ez az abban az időben párját ritkító nagy iskolai könyvtár volt. Ez nemcsak állandóan nyitva állott a fiatalság előtt, hanem a tanárok meg is követelték annak használatát. A könyvtárnok-tanár figyelemmel kísért minden ifjat, s tanácsal szolgált az olvasandó könyvekre, s gyakran oly olvasmányt adott a fiatalember kezébe, mellyel az valami addig előtte ismeretlen szellemi világgal ismerkedett meg. Sokszor megtörtént az is, hogy egyik vagy másik tanár tanítás közben szólított fel egy ifjat, hogy egy nála levő könyvtári könyv tartalmát mondja el, amikor azután az egész osztállyal tárgyaltuk a hallottakat.” Tehát a nagykőrösi gimnázium könyvtára „...nemcsak állandóan nyitva állott a fiatalság előtt, hanem a tanárok meg is követelték annak használatát.” – írta Sebesztha. Ismerős a helyzet? Vagy mégsem?

Azt is említi Sebesztha, hogy az önkényuralom sötétjében, a betiltott önképzőkör helyett diákújságokat írtak, szerkesztettek, amelyekben saját irodalmi szárnypróbálgatásaik jelentek meg. Ezeket gyakran nyesegette, bírálta Arany, aki „tanári tevékenysége idején a legtöbbet érte el: nemes erkölcsű, tiszta hazafias érzéseket melengető, kifinomult esztétikai érzékű ifjúságot nevelt fel.”

A mester és társai után következzen egy másik tanítvány! A kunszentmiklósi gimnáziumból Nagykörösre kerülő Baráth Ferenc egy évvel járt Sebesztha előtt. Neki Arany volt az osztályfőnöke. Osztálytársa, s a legjobb barátja volt Arany Laci, így Baráth délutánonként is bejáratos volt hozzájuk. A későbbi jeles tanár, irodalmár saját emlékezete szerint számolatlanul írta a verseket, s Arany figyelmes gonddal glosszázta, bírálta a zöngeményeit. „Elöttem vannak a fakult füzetek az ő megjegyzéseivel, melyek hol tréfásak, hol komolyak. [...] Most, mikor e füzeteket forgatom, erős szemrehányást érzek magamban azért a lelki fárasztásért, a mit a költőnek derűre borúra benyújtott verseim által szereztem. Csak az könnyít hangulatomon, hogy a Nemesis visszaadta a kölcsönt, ugyanazon alakban. Különbem nem is olyan nagy teher annak, ki az ifjúság lelki fejlődése iránt érdeklődik, sőt megvan a maga gyönyörűsége.” – jegyezte meg végül a tanárrá lett egykori diák, némi öniróniával. Pedig volt gyümölcse is Arany fáradozásának, hiszen a nyolcadikos Baráth két versével is szerepelt a nagykőrösi „diák önképző társulat” által 1861-ben kiadott *Széchenyi Emlékkönyvben*.

Miután bepillantottunk az őseredeti Arany János tehetséggondozó programba, kövesük Baráthot Debrecenbe, ahol a sikeres érettségi után, 1861-től teológiát tanult. Tagja lett a Magyar Irodalmi Önképző Társulatnak, aktívan részt vett annak munkájában, ülésein fölszólalt, véleményt mondott. Ezt igazolják a jegyzőkönyvek is, amelyekben többször előfordult a neve. A Társulat kéziratossági folyóiratában, a *Heti Közlönyben* a rendszeresen publikálók közé tartozott, két versét és három értekező írását is közölték. Két év után Debrecenből átiratkozott a pesti teológiára, ahol a gimnázium és a teológia közös önképzőkörének, meg az ifjúsági könyvtárának is egyik alapítója volt.

Baráth 1869-től magyar irodalmat tanított a pesti református gimnáziumban. 1873-tól 1890-ig az önképzőkör tanárelnöke volt. A Kör rendszeresen tartotta üléseit, volt folyamatosan gyarapodó saját könyvtáruk, gyakran jártak színházba a kapott kedvezményes jegyekkel. Több műfajban is pályázatokat írt ki a Kör vezetése a tagok számára. A díjazott pályaművek bemutatására a két ünnepi ülésen, januárban és májusban került sor. Rendszeresen megünnepelték március 15-ét is. Esetenként szavalóversenyeket

rendeztek. A köri ülések szombaton délután(!) zajlottak, s azokon bizonyára szép számmal megjelentek az ifjak, hiszen évről évre száz fölött volt a taglétszám, és átlagosan száz körül a beadott és elbírált munkák száma.

Baráth tanárelnökként irányította a Veres Pálné alapította országos nőképző egyesület felsőbb leányiskolájának önképzőkörét is, ahol óraadó volt. Bevezette az ülések nyilvános vitáit, a záró üléseken gyakran mutattak be jeleneteket a lányok, különböző színdarabokból. A kör saját könyvtárát is Baráth javaslatára alapították a növendékek.

A református főgimnázium évkönyveiben az igazgatói évértékelő általában röviden, elismeréssel szólt az önképzőkör, illetve a tanárelnök munkájáról, majd néhány oldallal hátrább a tanárelnök részletesebb, tárgyilagos ismertetője következett. Az egyik beszámolójában például azt írta Baráth saját tanárelnöki szerepéről, hogy igyekezett próbára tenni az ifjak szellemi erejét, fejleszteni lelki tehetségüket. Tanárelnöki működése hatyúdalának az 1889-es Arany emlékünnepeket tekinthetjük. Az igazgatói jelentés szerint: „Az önképzőkör... működésének legünnepelesebb, legfényesebb órája volt, a midőn ... igen számos és fényes közönség jelenlétében megtartá dicsőült költőnk, Arany János emlékezetére megnevezett 'Arany-ünnepély'-ét, a mikor egyuttal, az ifjúsági zenekar is, közreműködésével bemutató magát. Több pályamunkák mutattak és bíraltattak meg, közbe-közbe szavaltatok folytak, majd meg egy-egy zenedarab játszattak le s a fényes közönség gyönyörködve élvezte az ifjúság nemes törekvését.”⁵

A Baráth-éra kiemelkedő önképzőköröse volt Borovszky Samu történész, akadémikus, Hegedűs Loránd akadémikus, miniszter, Radisics Jenő művészeti író, múzeumigazgató, az akadémikus turkológus, Thury József, s a költő Rudnyánszky Gyula is. Rudnyánszky az 1874/75-ös tanévben üstökös-ként bukkant föl a Lónyayban. Üstökös volt az iskolában, hiszen csak ebben a tanévben járt oda, és üstökös az önképzőkörben is, hiszen az év végi, tizenkét szépirodalmi pályadíjból egymaga tízet vitt el. A mára méltatlanul elfeledett, a Nyugat és Ady előkészítésében is szerepet játszó költő levél kíséretében küldte el volt tanárának a verseskötetét az 1880-as években. „Igen tisztelt uram! Mindig örömmel és hálával emlékszem vissza arra a jóindulatú figyelemre, amelyben Ön pályám kezdetén, tanuló-koromban részesített...”- írta többek között Runyánszky.

Az Arany-tanítvány Baráth tanári pályaképét a kolléga, Csiky Kálmán így összegezte a nekrológiájában: „... elismert, kitűnő tanár volt, kit bálványoztak tanítványai.” Az irodalmat tanítványai többségével meg tudta kedvelteni. „Előadása választékos volt és tömör. S a mint szerették tanítványai: ő is ezek között érezte magát a legjobban.” „Különösen, akikben irodalmi tehetséget látott,... velük szívesen társalgott.” Az igénytelen külsejű tanárnak „...lelke tele volt érzéssel, hangulattal, s nem kevésbé hevítette keblét hazája sorsa, dicsősége, s az ifjúságot is igyekezett hazafiságra és erős magyar érzelmekre tüzelni.”

Tanári kvalitásainak diák-megítéléséről kaphatunk képet egy 1917-ben kelt levélből: „...a napokban beszéltem egy ...zászlóossal. [...] egész véletlenül bökkentette ki, hogy neki jeles tanára volt valaha, akire a legszívesebben emlékezik vissza [...] Amikor náluk volt, ünnepnapjuk volt. Előadása rendesen egyhangúan, csaknem emelkedés-sülyedés nélkül kezdődött. Csak aztán lassanként kezdett melegedni. De akkor aztán

mindig feljebb – feljebb emelkedett úgy, hogy ő még mindig boldogan emlékszik vissza azokra az elragadtatásokra, amelyekkel előadását állandóan követték.”

Hogyan is mutatták be a volt tanítványok a mestert, Aranyt a katedrán? „...A magyarázatot halk és vontatott hangon kezdte, később egyre nagyobb sodrásúvá, magával ragadóbbá vált az előadása.” A magyar irodalom óriásait, Zrínyit, Csokonait, Vörösmartyt vagy Petőfit különös belső átéltséggel tanította. „Ilyenkor halk, vontatott beszéde különösen átforrósodott, sápadt arcát pír öntötte el, fekete szeme pedig lángra gyúlt.” Íme, a mester, aki nemcsak a tárgyát, hanem magát a mesterségét is tanította a majdan őt követő tanítványoknak.

S most következnek a harmadik nemzedék, a tanítvány tanítványa. Baráth 1890-ben adta át az önképzőkör tanárelnöki tisztét kollégájának, Molnár Sándornak. Már a Molnár-érában lett önképzőköri tag Neumann Ferenc, aki később Molnár Ferenc néven vált világhírű színpadi szerzővé, s aki a pesti református főgimnáziumi élményeit is megírta A Pál utcai fiúkban. Neumann neve hatodikban, az 1892/93-as tanévben bukkant föl a Körben. Ekkor „dicséretet nyert két ízben”. Hetedikben már az év végi jutalmazottak között is szerepelt a Berzsenyi ódaköltészetéről szóló dolgozatért. A következő évi önképzőköri életet így minősíti az évkönyvben a tanárelnök: „A viták, melyeken a kör tagjai az ifjúságot érdeklő művészeti, irodalmi, társadalmi és filozófiai kérdéseken vitatkoztak, mindig élénken, nagy érdeklődés közt folytak.” Ekkor, nyolcadikban Neumannt választották meg a Kör titkárának.

Az önképzőkör tevékenységére két forrásunk is akad. A titkár a második félévben sorra küldte tudósításait a *Tanulók Lapjába*. Ezeket Molnár Gál Péter idézte föl egyik írásában. Az első, január 20-án megjelent, N.F. aláírású hír szerint a gimnázium tizedik rendes gyűlésén „...Neumann Ferencz (8.o.t.) Jókai írói erényeiről és hibáiról vitatkozott...”, de ezt követően mindössze egyszer említi saját nevét a tudósító. Az év végi „díjkiosztón” sem szerepel. „...Egy Nemecek Ernő az önképzőkörben. Nevét kisbetyűvel sem írják le. Becsvágyát társairól való tudósításokkal kell jóllakatnia. [...] Önképzőköri tudósításai csendes szolgálatok.” – vont mérleget Molnár Gál Péter.

Tény, hogy a szervezés és irányítás lekötötte a titkár idejét – de nem csak arra futotta. A Ráday Levéltárban megtalálhatók az önképzőkör jegyzőkönyvei az 1894/95-ös tanévről. Neumann a jegyzőkönyvek tanúsága szerint igen aktív: a neve szinte minden ülésen előfordult. Olykor hozzászólt a többiek szerepléséhez, máskor - ha egy-egy tag verset bírált, ő megerősítette, vagy vitatta a bírálat tartalmát, „ellenbírálatra” is kivett egy már bíralt verset, vagy éppen rögtönözve mondott ellenbírálatot Gyakran tett javaslatot az adott teljesítményért kiadandó elismerési fokozatra, s ha kellett, vitában védte meg a maga javaslatát, akár a kör elnökével szemben is, jobbra eredményesen. Érdemben szólt hozzá a homéroszi kérdéshöz, meg a trójai háború okairól szóló vitatételhez, a már említett Jókai-vitatételhez kívül értekezést olvasott föl Vörösmarty: *Az úri hölgyhöz* című ódájáról, később *Az emberek egyenlőségéről*, majd Salamon *Forradalmi tanulmányairól*. A titkár „fő száma” azonban az iskola március 15-i ünnepségén az önképzőkör nevében előadott, *Kossuth emlékezete* című ünnepi beszéd volt, amikor – az évkönyv megfogalmazása szerint - „...szépen egybeállítva adta elő Kossuth életrajzát.”

A jegyzőkönyvekből kibontakozik Molnár kritikai hajlama, vitatkozó kedve, vezérszerepre törő alkata. A tanév végéig a legaktívabb tagja volt a Körnek, gyakorlatilag ő irányította azt. Egész éves szereplése azt sugallja, hogy a tanárelnök után ő volt a Kör leginkább meghatározó személyisége, mai, divatos kifejezéssel élve, ő tematizálta az önképzőköri kulturális diskurzusokat. A jegyzőkönyvek alapján bizvást kijelenthetjük: sokkal inkább volt ő Boka az önképzőkörben, mint Nemecek.

S hogy miért jutott neki az év végén kevés pályadíj? A Kör életét, munkáját mindig a nyolcadikosok határozták meg, ám akkor és ott a hetedikesek voltak a jobb verselők. A különböző pályázatokra 48 írott mű érkezett be, közülük 45 vers! Tizenhárom tag érdemelt díjat, közülük néhányan többet is. A tizenháromból csak hárman voltak a nyolcadikosok, s közülük az egyik Neumann! Pedig a líra nem igazán volt az ő műfaja.

A *Tanulók Lapját* szerkesztő Rupp Kornél fölhívásának nyilván a megszabott formában tett eleget. A tömör, a hivatásos zsurnalisztát előlegező írások ki is vívták a szerkesztő elismerését. Az egyik szám *Szerkesztői üzenetek* rovatában Rupp – maga is Neumannék tanára! - a tudósítóknak küldött intelmet: a papírnak csak az egyik oldalára írjanak, méghozzá röviden, mert nincs idő utólag szerkesztgetni a szószátyár szövegeket. „Válasszanak ki lapunkból egy szép rövid tudósítást s annak mintája szerint írják. Ajánljuk pl. a bpesti ref. főgymn. önképzőköri jelentését.” Vagyis a Neumann Feriét!

Az önképzőköri titkár aztán leérettségizett, újságíró lett, s alig két és fél évvel az érettségi után már Molnár Ferencnek dedikálta első könyvét, a Magdolnát, kedves magyartanárának, Baráth Ferencnek. De nem ez volt az első, tanárának ajánlott könyve! Az igazi elsőről ezt írta egy volt osztálytárs 1923-ban: „A Budapesti Református Főgimnázium VI. osztályában 1893-ban a poétikát tanultuk, és ehhez segédkönyvül állította össze Neumann Ferencz a kis olvasó könyvet, hogy hozzáférhetővé tegye tanuló társainak jeles költők, drámaírók műveit. ...kiválogatva lemásolta, sokszorosította és a jelzett című könyvben összegyűjtve kiadta. ...Tanárainkat és osztálytársainkat... bámulatba ejtette. ...Örömmel tanultunk tehát tizenöt éves osztálytársunk könyvéből.”

A tárgyat Baráth Ferenc tanította, aki 1895-ben, Neumannék érettségijének évében így mutatta be az évkönyvben a maga irodalomtanítási gyakorlatát: „...A tanár kezéből s utasítása mellett, hosszabb idejű tanulmányozásra a növendékek egyenként kaptak az iskolai könyvtárból egy-egy művet, a melyek összességükben magukban foglalták az irodalomtörténet ott tárgyalt korának minden kiválóbb vagy jellemzetesebb művét; a korra vagy írókra vonatkozó aesthetikai vagy történelmi tanulmányokat; régi költői és prózai nyelvemlékeket; nyelvészeti munkákat... és írói életrajzokat, hogy a kor íróival részletesen megismerkedjenek. S tanulmányaik eredményét rövid kivonatban a tanárnak bemutatták, s egymással közölték, s a munkákat is, egymással kicserélték.” Vagyis Baráth nem adott szöveggyűjteményt a diákjai kezébe, pedig akadtak ilyenek bőven a korabeli tankönyv piacon, hanem a tanítványai önálló könyv- és könyvtárhasználói gyakorlatát erősítette, fejlesztette képességgé, ahogyan ezt nagykőrösi diákként, az ottani tanári kar, Aranyék metódusából megtanulta! A Neumann Ferenc egyéni tanulói ambíciójából, tehetségéből született olvasókönyv látványosan valósította meg Baráth pedagógiai célját, miközben paradox módon szembe is ment azzal, hiszen az olvasókönyvével az osztálytársait „kímélte meg” a további önálló tanulói erőfeszítésektől.

S ha már Arany! Zárjuk témánkat egy a legendával, amely szerint a karonülő Neumann Ferike buksiját 1880 körül maga Arany János, Baráth volt tanára, a mester mestere simogatta meg a Margitszigeten, „a tölgyek alatt”. Mintha küldő kézzel hagyta volna rá a kisdedet Arany, az egykori mester, majdani tanítványul az egykori tanítványra, Baráthra. Egyben, mintha a Toldi költőjének halhatatlan írói jobbja simogatta volna be a grundharcos Pál utcaiak regénybe álmódóját a magyar irodalom panteonjába.

*

S most térjünk vissza a másfél évszázadnyi múltból, hogy odébb kalandozhassunk vagy hétezer kilométerrel, s majd megint vissza néhány évszázaddal. Ennek a tételünknek a címe legyen a „**játszvatanoló-szoba**”!

A mexikói La Puebla de los Ángeles, az angyalok városa világhírű kulturális kincse, az amerikai kontinens első könyvtára, a Biblioteca Palafoxiana, ahová egy volt önképzőkörösöm, Bolyó Judit meghívásának eleget téve jutottam el. Az alapító, Juan de Palafox y Mendoza püspök hitt az oktatásban és a kultúrában, s mert buzgó mecénás is volt, ötezer kötetes könyvtárát 1646-ban a pueblai Szent János Kollégiumnak adományozta. Azóta a gyűjtemény negyvenháromezer kötetre szaporodott, őriznek benne kilenc ősnymtatványt, a féltett kincsek közül való a hét 16. századi mexikói nyomtatvány, s az ötezer ritka kézirat, köztük különleges azték, náhuatl nyelvű írások.

A Palafox ma már több mint könyvtár: „Casa de cultura”, komplex kulturális intézmény fogadja a látogatókat. A gyűjtemény anyagából sorra rendezik a tárlatokat: korábban készült itt kiállítás többek között a tengeri navigációról és a világ felfedezéséről, vagy a tiltott könyvekről és a cenzúráról is. Ott jártamkor, 2007. februárjában az aktuális kiállítás címe: *Los misterios del cuerpo* – magyarul *A test rejtelsei*. A korom sötét, hidegre „kondicionált” teremben, egyedi, lokális megvilágítású tárlókban mutatták be a harmincnyolc könyvritkaságot: többek mellett Avicenna, Galenus, Plinius, Vesalius mívesen metszett, illusztrált és kötött munkáit. A kiállítás látványosságát fokozták a különböző orvosi eszközök, műszerek, koponyák, csontvázak, meg a spirituszban úszkáló emberi szervek – köztük egy torzszülött csecsemő teste. Végtelenített multimédiás vetítés teljesítette ki a komplex élményt. Az egyébként is szokatlan, sokkoló látvány erejét igencsak fokozta a komor háttérzene, a sötétség és a didergető hideg.

Noha koncepcionális rokonságban állottak, mégis egészen más élményt nyújtott a szemközti terem! Egy életnagyságú papírmásé figura, vándor könyvárus állt itt a nyitott ajtó előtt. Az alak kezében lobogtatott papíron mindössze két szó: Sala Lúdica. Játékteremnek fordítanám, ha magyarul nem csengene oly rosszul ez a szó. A terembe lépve két jókora, föliratos lepedő fogadott. Az első vászon szövege - „Sala Lúdica Educativa” – a „játszvatanoló-szoba” kifejezéssel magyarítható talán a legpontosabban. A másik molinó három piktogramja a szem, a tenyér és az olló, mellettük egy-egy szó: „Mira – Toca – Experimenta!” Magyarul így adhatók vissza: „Csodálkozz rá – Fogd meg – Próbáld ki!” A két tanteremnyi méretű helyiségen fiatal lány vezetett körül. Elmondta, hogy ez a terem tulajdonképpen egy játékos foglalkoztató, ahová hat-tizenkét éves gyerekek járnak, hétköznapiokon többnyire csoportosan az iskolákból, illetve hétvége-

ken a barátaikkal, szüleikkel. Az írott kultúra, az írás, nyomtatás, a könyv és könyvtár dióhéjnyi történetét, fejlődését mutatják be, s ezt tartalmilag mindig az aktuális „nagykiállítás” témájához igazítják. Az előző „játsszóházban”, amely a tiltott könyvekről szólt, a vendégkönyv szerint tizennyolcezer vendég (zömmel gyerekcsoport) fordult meg. Az ifjú kollegina kérésünkre szívesen bemutatta az egy órára tervezett, általam „muzeális-könyvtár-pedagógiának” elkeresztelt foglalkozás elemeit és módszereit.

Az első megállóban egyszer kétméteres, duplaszéles keret lóg a falon. A bal oldalát színes, műholdról készített világtérkép tölti ki, jobbról egy átlátszó műanyag lapra a papír, az írás, a nyomtatás és a könyv történetére utaló kis képeket ragasztottak. Miután megbeszélik a gyerekekkel, hogy melyik kép mit ábrázol, az egyik gyerek rátolja a csúszó plexi lapot a világtérképre, így ismerhetik meg az írásbeliség szempontjából fontos ősi népek lakóhelyét. A kínai papír, az egyiptomi papirusz, a mexikói kódexlap meg a többi ábra a helyére kerül – földrajzilag is, meg a gyerekek fejében is.

A következő stáció kis könyvespolc, rajta 128 gyermek- és ifjúsági könyvből álló, különböző témájú kollekció: a könyvek rendezett tárát, a könyvtárt illusztrálja. Itt meghallgatják a gyerekek a könyv történetét, és megismerkednek a könyvnyomtatás találmányaival, s a könyvek könyvtáron belüli rendszerével. A könyveket levehetik a polcra, beléjük is lapozhatnak, olvashatnak, majd maguk raknak „könyvtári” rendet.

Másfélszer két méteres, álló helyzetű, csukott könyv következik. A bőrbe kötött „óriáskönyv” segítségével bemutatható a kötés, a gerinc, a fedőlap és a hátlap fogalma, meg a kötésfajták. Ezután együtt nyitják ki a könyvet a címlapnál. Az előbb idézett, nagy kiállítás egyik dokumentumát nagyították föl a rendezők. A 18. századi anatómiai munka metszett, barokk előzéklapja és hiányos címlapja tárul a szemlélők elé. A rendezők kivágták ugyanis a nyomás helyét, időpontját, aztán a kéziratos exlibrist, meg a szintén kézzel bejegyzett jelzetet. Ezek halomban hevernek a nagy könyv melletti asztalon, s a hátsó felükre erősített mágnes korong segítségével illeszthetik a helyükre a gyerekek a kiválasztott elemeket, hogy pótolják a címlap hiányait.

Jókora, lábakon álló számológép (abacus) következik. A vízszintes rudakon nem golyók vannak, hanem színes műanyag téglák. A gyerekek felé néző oldalukról kitalálni való kérdések olvashatók le. Egy gyerek elolvassa a kiállítás tárgyához kapcsolódó kérdést, és aki tud, válaszol. Ezután megfordítják a téglát, amelynek a másik oldalán lévő fotó, kép illusztrálja a helyes megoldást. Ha jól felelt a kérdezett, ő olvashatja föl a következő kérdést, s a társak egyike válaszolhat. Mellette a parkettán szanaszét négy emberi test metszete hever, ezek is a kiállítás könyveiből vett illusztrációk. Érdekességük, hogy puzzleszerűen, egyenes vonalak mentén szét vannak vagdosva, és az egyes részek összekevert állapotban várják a tanulókat, akik összerakják őket.

Beljebb jókora háromszögű hasáb fogad, rajta egy 16. századi anatómia könyvből kimásolt, metszett illusztrációk láthatók. A hasáb előtt furcsa, hullámvonalas peremű, hosszú asztal áll, rajta „monstruos y prodigios”, vagyis „szörnyek és csudabogarak” kivágott figurái, emberi és állati testrészek, torzók kavarnak. Ezeket úgy kell összerakni, hogy kiadják az illusztráción látható anatómiai ábrákat. Az se nagy baj, ha tévesztenek a gyerekek, mert így sokféle, a természetben tán elő se forduló, újabb torzók keletkezhetnek. Ilyenkor a gyerekek a maguk „kirakta” szörnyecske-ről egy

történetet is kitalálhatnak, s azt elmesélhetik a társainak, ami a fantáziájukat, kreativitásukat fejleszti. Mexikóban az élet és a halál dolgaival természetesebb módon szembesítik a gyerekeket – kicsi koruktól fogva! -, mint nálunk. Ez magyarázza talán a számunkra kissé bizarrnak ható „pedagógiát.”

A terem belső sarkában a Gutenberg föltalálta sajtó egy példánya áll. Itt a régi könyvnyomtatás eszközeit, technikáját és produktumait ismerhetik meg a gyerekek. A sajtó mellett kis „metsző-műhelyt” alakítottak ki a rendezők. Fém nyomtatólemezekre metszettek néhány ábrát a kiállítás könyveiből, mellettük festék, papír, nyeles nyomóhenger. Ki is próbálhatom: ebből is az egyik könyvillusztráció kerül a papírlapra: egy koponya...

*

Az időben és térben megélt kalandok után következzen a *hazai pálya – most* című zárótételünk, a régi dokumentumok pedagógiai hasznosításának mai, itthoni esélyeivel!

Az iskolai könyvtár használói az iskola tanulói, tanárai, és a használat egy része a szervezett pedagógiai folyamatba épülve, a helyi tantervben foglaltak teljesítése érdekében történik. Vagyis az állomány használata is a tanulás, tanítás szerves része lehet. De lehet-e az iskolai könyvtárak „holtnak nyilvánított” muzeális állományát, a régi dokumentumokat is hasznosítani a tanításban, tanulásban? Lehet is, érdemes is, kell is! A gyakorlati megvalósításhoz a könyvtárostánárnak két fontos feladata van: könyvtárosként a szokásosnál jobban kell ügyelnie a muzeális dokumentumok fizikai állapotának megóvására, állományvédelmére. Tanárként viszont rendre „meg kell dolgoznia” a kollégáit, akiknek – tisztelet a kivételnek – nem épültek be a tanári mentalitásukba és praxisukba a több könyvű tanítás, az önálló ismeretszerzésre fölkészítés technikái. Így pláne nincsenek tisztában azzal, hogy milyen pedagógiai lehetőségek rejlenek a holt anyagnak tűnő muzeális dokumentumokban. Nekünk meg jól fejlett kompromisszum-készséggel kell rendelkezünk, ha mindkét feladatunknak – az intenzívebb használatnak és a fokozottabb állományvédelemnek – egyszerre akarunk megfelelni.

Lássunk néhány gyakorlati példát! Az iskola az ünnepi alkalmain, évfordulóin méltán törekszik önértékeinek fölmutatására, népszerűsítésére. Hatásos eszköz ilyenkor alkalmi kiállítások rendezése az iskolai könyvtár állományából, s különösen annak muzeális értékeiből. Ezeket a tanulók szaktárgyi óráikon is megtekinthetik, hasznosíthatják tanulmányaikban. Ha megoldható, akkor a könyvészeti kincsek, művelődés- és iskola-történeti értékek javából válogatott, állandó kiállítás is rendezhető. A leginkább megóvandó értékeknek ekkor célszerű csak a másolatait elhelyeznünk a tárlókban. E kiállítások szervezett megtekintése, bármely tanítási óra része lehet, osztályfőnöki órákon az iskolához kötődés erősítésére különösen alkalmas. Ha elérhető helyen van a tárlat az iskolán belül, a tanulók spontán nézelődés közben is sokat profitálhatnak a látványból.

A muzeális dokumentumok a szaktárgyi órákon szemléltető eszközökként is felhasználhatók. A könyvtáros segítségével az igényes szaktanár ritka szellemi értékeket, rejtőző kincseket varázsolhat elő az óráján, színesítve az ismeretközvetítést, élénkítve a tanulást, elmélyítve a befogadást. De ehhez szisztematikus előkészítő munkát kell végeznie a könyvtárostánárnak. Alapkövetelmény a muzeális állomány szakszerű

föltártsága, elmélyült ismerete. De nem elég csak a „kínálati oldalt” szinten tartani. Ismernünk kell az iskola pedagógiai programját és helyi tantervét is, hogy föltárhassuk bennük az érintkezési pontokat, ahol érdemben tudnak pedagógiai többletértéket adni a muzeális dokumentumok. Jó, ha a könyvtárpedagógus bekapcsolódik a munkaközösségek tanévtervező munkájába, hogy a szaktanárokkal közösen építhessék be a kínálati lehetőségeket a tanítás menetébe. Ilyenkor érdemes megtervezni azt is, hogy mely szaktárgyi órákat fogják könyvtári környezetben megtartani a szaktanárok.

Szinte minden tantárgyban jelen lehetnek régi dokumentumok. A történelemben, művészettörténetben, irodalomban, az anyanyelv és az idegen nyelvek tanításában, a művészeti tárgyak, a földrajz és a biológia számára a közvetlen demonstráció eszközei lehetnek, különösen az illusztrált dokumentumok. A fizika, kémia, vagy éppen a matematika esetében pedig a tudományterület történetét lehet szemléletesebbé tenni a velük. De érdemes a régi dokumentumok szövegértelmezését, feldolgozását is kipróbálni irodalom vagy anyanyelv órán, s az egykori természettani kísérleteket újra elvégezni, matematikai példákat megoldani. Mindezek a feladatok a tanulók közös munkájával, kiscsoportos formákban is teljesíthetők. A muzeális állományunk helyismereti, iskola-történeti dokumentumai gazdagíthatják a tanulók hon- és népismereti tájékozottságát is.

Muzeális dokumentumok felhasználásával a könyvtár használatára építő órákon is mélyíthetjük tanulóink használói kompetenciáit. Akár a könyvtár használatát megalapozó órákra, akár az ott szerzett tudásnak a könyvtári szaktárgyi órákon történő hasznosítására is gondolhatunk. Ahol ezt az iskolai könyvtár adottságai megengedik, tartsunk órákat a könyvtár régi állománya környezetében, hiszen egyrészt ez a környezet is lehet az önálló ismeretszerzés természetes világa, másrészt a muzeális dokumentumok védelme szempontjából is jobb, ha nem kell azokat kimozdítanunk a környezetükből.

A tanórán kívüli könyvtári foglalkozások is terepei és lehetőségei a tehetséggondozásnak. Sajátos, jól hasznosítható tanítási-tanulási eszközei lehetnek a muzeális dokumentumok a felvételi előkészítőknek, a különböző szakköröknek, önképzőköröknek. Az elmélyültebb, igényesebb ismeret-kiegészítő munka, s a kiscsoportos foglalkozási keret fokozza a muzeális dokumentumokban hordozott tartalmak, információk alkalmazási esélyeit. De ezek az előnyök érvényesülhetnek a tanulóknak a szaktanár által irányított egyéni tanulásában, kutatómunkájában, a pályamunkáik elkészítésekor, vetélkedőkre, versenyekre történő felkészülésükkor. Esetenként helyben, eredetiben is a tanulók rendelkezésére bocsáthatók e dokumentumok közül azok, amelyek nem szorulnak megkülönböztetett védelemre. Ilyenkor sajátos pedagógiai feladat a muzeális jellegből adódó, a szokványostól eltérő használati előírások, bánásmód elsajátíttatása.

Végül a tanulók bevonásával szervezett rendezvényekben, műsorokban, s az általuk szerkesztett iskolai médiumokban is bővíthetik a kínálatot a régi könyvek, képek.

És történet itt most véget ér. Talán beszélhettem volna még arról, miként segítettek az egykorú folyóiratokból olvasott versek megérteni a magyar fakultációs tanulóimnak, hogyan és miért emelkedett magasan a kortársai fölé a két költőzseni, Petőfi és Ady. Vagy arról, hogyan használtuk a muzeális állomány Cicero kötetét az arpinoi latin olimpiára készülő diákjaimmal. Esetleg arról, hogy az önképzőkörön hogyan írtuk,

hangszereltük át „mai magyarra” a reformkori levelező könyvekből vett alkalmi mintaleveleket. És persze még számos egyéb esetről is.

Ám ezekre a konkrét példákra legalább két okból nem térek most ki. Az egyik nagyon is prózai: elfogyott az időm. A másik kicsit összetettebb és szakmaibb: úgy gondolom, a tehetséggondozás nem direkt könyvtári, könyvtárostanári feladat az iskolában. Az én példáim is a szaktanári munkámból „elszármazott” példák. Ez ugyanis a szaktanárok dolga. De azért ne dőljünk hátra! A könyvtár, a jól felszerelt, magas színvonalon feltárt, minőségi menedzseléssel működtetett iskolai könyvtár aligha pótolható feltétel- és eszközrendszere lehet a tehetséggondozásnak is. És itt adódik a mi dolgunk: olyan szakmai színvonalra emelni, úgy menedzselni ezt a ránk bízott, potenciális „pedagógiai bombát”, de legalább is minden tőlünk telhetőt megtenni azért, hogy a könyvtárunk minél minőségibb kínálati lehetőségeket biztosítson az iskola pedagógiai programjának megvalósításához. Kicsit költőibb nyelven: Ez a mi dolgunk, és nem is kevés!

Ha azután szaktanárként magunk is élünk ezekkel a lehetőségekkel a különféle pedagógiai szituációkban, az csak hab a tortán. És ha ehhez még egy muzeális állomány is a rendelkezésünkre áll: az legyen a mazsola a habban.

Nekem pedig már csak egy feladatom maradt: elköszönni – mégpedig Szabó Lőrinc Teremtett Isten című verséből, szintén a Tücsökzenéből...

A teremtett Isten

A könyvtár volt a hazám, édenem.
Egyetlen, óriási Értelem
sugárzott benne. Amit tér s idő
ezer aggyá, millió szenvedő
ideggé, sorssá tördelt, itt megint
összeállt, és elmondta mind a kint,
el a gyönyört, ami a nyomorúlt
egyén, az élet, a ma és a múlt
lelkén átfutott. Az emberiség
így teremti legújabb Istenét,
a méltót, a végsőt, az igazit,
mialatt magával vitatkozik,
vagy, ha van isten, rajta-kívüli,
saját magát így nyilvánítja ki,
bennünk, általunk - gondoltam - s ijedt
szívvel kerestem jövő helyemet
a szolgái közt, akik oly nagyok:
szentek, angyalok és arkangyalok.